

Tilburg University

Europese productnormen en privaatrechtelijke normstelling

Verbruggen, Paul

Published in:
Maandblad voor Vermogensrecht

DOI:
[10.5553/MvV/157457672021031001008](https://doi.org/10.5553/MvV/157457672021031001008)

Publication date:
2021

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Verbruggen, P. (2021). Europese productnormen en privaatrechtelijke normstelling: Recensie proefschrift Gitta Veldt. *Maandblad voor Vermogensrecht*, 2021(1), 38-42. <https://doi.org/10.5553/MvV/157457672021031001008>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Europese productnormen en privaatrechtelijke normstelling

Bespreking van het proefschrift van mr. G.M. Veldt

*Mr. dr. P.W.J. Verbruggen**

1 Inleiding

Op 10 juni 2020 verdedigde Gitta Veldt haar proefschrift getiteld *Europese productnormen en privaatrechtelijke normstelling*.¹ De centrale thematiek van haar onderzoek ligt niet alleen op het snijvlak van het publiek- en het privaatrecht, maar eveneens op dat van het Europese en nationale recht. De kern van haar onderzoek betreft het in kaart brengen van de verhouding tussen Europese productnormen en privaatrechtelijke open normen in het contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht, met name die van de redelijkheid en billijkheid, conformiteit, gebrekkigheid, en maatschappelijke betamelijkheid. Dat is een complex en relevant thema, zowel in maatschappelijke als in wetenschappelijke zin. Dat licht ik toe.

2 Productnormen in het maatschappelijke debat

Ten tijde van de online verdediging van Veldts proefschrift bevond Nederland zich in de eerste coronagolf. Er was nog maar weinig bekend over de grillen van het SARS-CoV-2-virus. Wel bekend was dat zorgpersoneel en de niet-coronapatiënten in ziekenhuizen, verpleeghuizen en andere zorginstellingen goed beschermd moesten zijn tegen besmetting door gebruik van beschermende kleding en medische hulpmiddelen. Het onjuiste of onvoldoende gebruik van die producten zou tot transmissies leiden, met als mogelijk gevolg een ziekenhuisopname (wellicht op de ic), langdurig herstel en zelfs overlijden.

Europese normen vormen een belangrijk instrument ter regulering van de veiligheid van persoonlijke beschermingsmiddelen die worden gebruikt in de zorg en van medische hulpmiddelen.² Een bekend voorbeeld zijn mondkmaskers. De

Europese geharmoniseerde productnorm NEN-EN 149:2001+A1:2009 geeft minimumeisen waaraan mondkmaskers moeten voldoen voor bescherming tegen deeltjes in de lucht, zoals ziekteverwekkers.³ De mate van bescherming die het masker biedt, wordt uitgedrukt in FFP (*Filtering Facepiece Particle*), oplopend van FFP1 naar FFP3.

In de eerste golf was er een groot tekort aan deze FFP-maskers. De Nederlandse Staat dacht in China 600.000 FFP2-maskers in te kopen, maar na onderzoek door TNO bleken zij volgens de NOS-berichtgeving van een kwaliteit lager dan FFP1.⁴ De Chinese verkoper verweerde zich echter met de stelling dat de maskers wel degelijk voldeden voor medisch gebruik, nu deze vervaardigd waren volgens de Chinese productnorm GB2626-2006 KN95.⁵ Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) keurde die norm eind maart goed en acht die – tot de dag van vandaag – gelijkwaardig aan de NEN-EN 149:2001+A1:2009-norm.⁶ Enkele dagen later startte de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd een terugroepactie voor de maskers.⁷ Hoewel daarmee werd voorkomen dat de maskers werden gebruikt door zorgpersoneel, bleef het gebrek aan kwalitatieve beschermingsmiddelen nijpend en het risico op besmetting van zorgpersoneel en niet-coronapatiënten aanwezig.

Deze casus roept allerlei privaatrechtelijke vragen op. Ten eerste rijst in de contractuele sfeer de vraag naar de betekenis van het al dan niet voldoen van de mondkmaskers aan de NEN-EN 149:2001+A1:2009-norm dan wel de Chinese productnorm GB2626-2006 KN95 voor de conformiteit ex art. 7:17 lid 2 BW van die maskers. Levert naleving van de productnorm tevens conformiteit op? Een andere vraag is welke betekenis

* Mr. dr. P.W.J. Verbruggen is universitair hoofddocent privaatrecht aan de Tilburg Law School en tevens houder van de TPR-Wisselleerstoel aan de KU Leuven (2019-2021).

1. G.M. Veldt, *Europese productnormen en privaatrechtelijke normstelling* (Recht en Praktijk, deel CA22; diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2020.
2. Verordening (EU) 2017/745 betreffende medische hulpmiddelen en Verordening (EU) 2016/425 betreffende persoonlijke beschermingsmiddelen. Zie daarover uitgebreid S. Macleod & S. Chakraborty, *Pharmaceutical and Medical Device Safety: A Study in Public and Private Regulation*, Oxford: Hart Publishing 2019.

3. Zie www.nen.nl/nen-en-149-2001-a1-2009-en-135308. Zie voor een uitgebreide lijst van relevante producten en bijbehorende productnormen: <https://connect.nen.nl/portal/coronavirus>.

4. Zie <https://nos.nl/artikel/2328673-honderdduizenden-chinese-mondmaskers-teruggeroepen-uit-nederlandse-ziekenhuizen.html>.

5. Zie <https://nos.nl/artikel/2329316-afgekeurde-mondkapsjes-waren-wel-degelijk-voor-medisch-gebruik.html>.

6. Zie www.igi.nl/actueel/nieuws/2020/03/23/mondmaskers-uit-china-ens-gelijkwaardig-aan-europese.

7. Zie www.igi.nl/actueel/nieuws/2020/03/31/inspecties-roepen-chinese-mondneusmaskers-terug.

deze en andere productnormen hebben bij de vestiging van aansprakelijkheid van werkgevers jegens zorgpersoneel dat onvoldoende beschermd is geweest tegen besmetting. Betekent de schending van de productnorm ook een schending van de zorgplicht van de werkgever jegens zijn personeel? Of levert navolging van de norm juist een geslaagd bevrijdend verweer van de werkgever? Uiteraard speelt ook de vraag naar de aansprakelijkheid van ziekenhuizen en zorginstellingen voor de schade die niet-coronapatiënten (of hun nabestaanden) hebben geleden als gevolg van een besmetting die veroorzaakt is doordat zij onvoldoende beschermd zijn geweest.⁸

Veldts proefschrift is dienstbaar aan de beantwoording van deze actuele maatschappelijke vragen. Daarmee schijnt haar onderzoek ook een licht op de problemen die in de civiele rechtspraktijk bestaan met de uitleg en inpassing van Europese productnormen in privaatrechtelijk verhoudingen.

3 Productnormen in het wetenschappelijke debat

Wetenschappelijk is de dissertatie van Veldt relevant nu deze via de casus van Europese geharmoniseerde productnormen verdere inzichten biedt in de wijze waarop het privaatrecht zich verhoudt tot andere normenstelsels. Geroemde civilisten als Günter Teubner, Walter Van Gerven en Jan Vranken beschreven al eerder het privaatrecht als een meergelaagd systeem, een samenstel van meerdere, met elkaar interacterende publieke en private normenstelsels.⁹ In de internationale literatuur is veelvuldig aandacht besteed aan Europese productnormen,¹⁰ maar tot een gedetailleerde analyse op het niveau van nationaal privaatrecht leidde die literatuur niet. In de vaderlandse literatuur was er niet eerder uitgebreide aandacht voor de verhouding tussen het privaatrecht en Europese productnormen. Die verhouding kwam wel eerder aan de orde in dissertaties betreffende gedragscodes,¹¹ normen van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO),¹² en andere

vormen van (transnationale) private regulering.¹³ Ook in het vermaarde Urgenda-arrest komt de verhouding tussen het privaatrecht en andere normenstelsels (met name het EVRM en internationale *soft law*-instrumenten) aan de orde.¹⁴ Een en ander roept uiteraard de vraag op wat het proefschrift van Veldt toevoegt aan de reeds bestaande inzichten over deze verhoudingen.

Tegelijkertijd zet Veldt met haar proefschrift ook het productveiligheidsrecht wetenschappelijk op de kaart. Europese productnormen maken namelijk deel uit van het productveiligheidsrecht. Dat terrein is grotendeels (Europees) bestuursrecht en kan worden onderverdeeld in *food*- en *non-food*-producten. Zoals Drion beschreef, is het productveiligheidsrecht een wat vergeten rechtsgebied. Hij schrijft:

‘Het is natuurlijk goed dat dit soort regels bestaat – het gaat tenslotte om productveiligheid – en de inhoud van al deze regels is natuurlijk bekend bij gespecialiseerde adviesbedrijven en bij de compliance-afdelingen van grote bedrijven. Zij zijn echter goeddeels onbekend bij de grote groep van kleinere bedrijven, vooral die welke opereren in de distributieketen.’¹⁵

Ook voor de civilist, zou ik daaraan toe willen voegen. In Nederland zijn de wetenschappelijke bijdragen van de afgelopen tien jaar die de verhouding tussen het privaatrecht en productveiligheidsrecht behandelen op twee handen te tellen.¹⁶ In België belichtte Dimitri Verhoeven recentelijk de verhouding tussen de productveiligheid en productaansprakelijkheid in zijn dissertatie.¹⁷ Met het proefschrift van Veldt – dat zich richt op Europese geharmoniseerde normen voor *non-food*-producten – krijgt het productveiligheidsrecht en zijn verhouding met het privaatrecht de aandacht die het verdient.

4 Opzet, methoden en structuur van het onderzoek

De centrale onderzoeksvraag van het proefschrift is:

Wat is de betekenis van Europese productnormen voor normstelling in het privaatrecht in de rechtsverhoudingen tussen gebruikers van het eindproduct en marktdeelnemers in de keten, alsmede tussen concurrenten?

8. Zie in algemene zin T. Hartlief, Coronaclaims in de (medische) zorg, NJB 2020/2090, afl. 31, p. 2309 en C. van Dam, ‘Corona en potentiële aansprakelijkheidsclaims’, *TVP* 2020, afl. 3, p. 98-99.
9. G. Teubner, *After Privatization? The Many Autonomies of Private Law*, *Current Legal Problems* 1998, p. 393-424 en W. Van Gerven & S. Lierman, *Algemeen deel. Veertig jaar later: privaatrecht en publiekrecht in een meergelaagd kader van regelgeving, rechtsvorming en regeltoepassing*, Mechelen: Kluwer 2010. Zie tevens G. Sniijders, *Geleden normstelling in het aansprakelijkheids- en schadevergoedingsrecht. Normen van publiek- en privaatrechtelijke aard (preadvies Vereniging voor Aansprakelijkheids- en Schadevergoedingsrecht)*, te verschijnen.
10. Zie bijv. C. Hodges, *European Regulation of Consumer Product Safety*, Oxford: Oxford University Press 2005 en H. Schepel, *The Constitution of Private Governance*, Oxford: Hart Publishing 2005.
11. Zie bijv. M.-C. Menting, *Industry Codes of Conduct in a Multi-Layered Dutch Private Law* (diss. Tilburg), Tilburg: PrismaPrint 2016.
12. Zie bijv. L. Vytupil, *Contractual Control in the Supply Chain: On Corporate Social Responsibility, Codes of Conduct, Contracts and (Avoiding) Liability* (diss. Utrecht), Den Haag: Eleven International Publishing 2015 en A. Beckers, *Enforcing Corporate Social Responsibility Codes: On Global Self-Regulation and National Private Law* (diss. Maastricht), Oxford: Hart Publishing 2015, p. 428.

13. Zie bijv. P. Verbruggen, *Enforcing Transnational Private Regulation: A Comparative Analysis of Advertising and Food Safety*, Cheltenham: Edward Elgar 2014. Zie verder Veldt 2020, p. 35-36.
14. HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, NJ 2020/41 m.nt. J. Spier.
15. C.E. Drion, *Product recall*, NJB 2016/1823, afl. 36, p. 2265, als aangehaald door Veldt 2020, p. 1.
16. Sinds jaar en dag zijn er de kronieken ‘Productaansprakelijkheid en productveiligheid’ van C.J.M. van Doorn en S.B. Pape in *TvC* en H.L. Heeres, *Warenwet*, in: E.H. Hondius & V. Mak (red.), *Handboek consumentenrecht*, Zutphen: Uitgeverij Paris 2020, hfd. 18. Meer diepgaande en (sector)specifieke artikelen zijn echter schaars.
17. D. Verhoeven, *Productaansprakelijkheid en productveiligheid* (diss. Antwerpen), Antwerpen: Intersentia 2018.

Deze vraag beantwoordt Veldt door eerst (hoofdstuk 2) uiteen te zetten wat Europese productnormen zijn. In een helder en actueel overzicht behandelt Veldt de bronnen van Europese productnormen, hun totstandkoming, inhoud en niveau van harmonisatie (minimum versus maximum). Ook komen aan de orde welke marktdeelnemers (fabrikanten, importeurs, distributeurs, verkopers) precies gebonden zijn aan de normen en hoe het toezicht op naleving door deze partijen is georganiseerd. Er zijn verschillende vormen van productnormen en de focus van Veldt ligt bij de *Europese geharmoniseerde normen*. Dat zijn normen die zijn ontwikkeld door een van de private Europese normalisatie-instituten op basis van een mandaat van de Europese Commissie en zijn gepubliceerd in het Publicatieblad van de EU. Ze dienen ter invulling van zogenaamde ‘essentiële eisen’ die zijn neergelegd voor producten in secundaire EU-wetgeving, en als zodanig maken ze deel uit van het EU-rechtacquis.¹⁸ Indien een product voldoet aan deze geharmoniseerde normen bestaat er een bewijsvermoeden ten gunste van de fabrikant dat zijn product met de essentiële eisen overeenstemt. Het praktische gevolg is dat hij het product op de Europese interne markt mag aanbieden.

Aldus specificeert Veldt de plaats van Europese geharmoniseerde productnormen binnen het productveiligheidsrecht en ontwaart ze de publiekrechtelijke zorgplichten die uit hoofde van dat recht rusten op commerciële partijen en overheden. Thema’s die bij menig civilist voor vraagtekens zorgen – zoals de verhouding tussen de richtlijn productaansprakelijkheid en het productveiligheidsrecht, de rol van CE-markering en de ruimte die de publiekrechtelijke regels marktdeelnemers laten om via commerciële contracten plichten tot naleving te reguleren –, worden zo kundig ontrafeld.¹⁹

In hoofdstuk 3 wordt vervolgens onderzocht in hoeverre er in de publiekrechtelijke zorgplichten voor marktdeelnemers privaatrechtelijke rechten of rechtsgevolgen besloten liggen. De beantwoording van die vraag leidt langs enkele *evergreens* van het Unierecht (Van Gend & Loos, Rewe, Comet, Francovich en Courage) en de recente uitspraken van het Hof van Justitie van de EU over de toepassing van de beginselen van doeltreffendheid en gelijkwaardigheid in het geval van Europese productnormen (Muñoz, James Elliott en Schmitt). De conclusie is dat publiekrechtelijke zorgplichten geen zelfstandige bron voor privaatrechtelijke verbintenissen zijn en dat slechts kunnen worden langs de band van het nationale privaatrecht. De Nederlandse burgerlijke rechter fungeert daarbij als poortwachter, met het Europese doeltreffendheidsbeginsel als algemene leidraad voor zijn handelen.

Hoofdstuk 4 inventariseert welke randvoorwaarden zijn geformuleerd voor de burgerlijke rechter om juridische betekenis toe te kennen aan de navolging of schending van geharmoniseerde productnormen voor privaatrechtelijke normstelling. Die vraag ziet op een discussie die in de doctrine geïnitieerd is door Vranken over de toetsing van het juridische gehalte van niet-wettelijke regulering door de Hoge Raad in civielrechtelijke geschillen.²⁰ De veronderstelling is dat de burgerlijke rechter dergelijke regulering niet zomaar mag gebruiken ter invulling van een privaatrechtelijke open norm vanwege het feit dat die regels niet per definitie zijn geëigend op basis van geaccepteerde democratische beginselen en processen. Veldt gaat na in hoeverre een formele, traditionele legitimatie bij geharmoniseerde productnormen ontbreekt, en of een alternatieve wijze van legitimatie voorhanden is. Daarin betreft ze onder meer de wijze van totstandkoming van de productnormen, de toetsing van dergelijke normen in het interne marktrecht en de aansprakelijkheid van normalisatie-instellingen.²¹ Ook de recente vaststelling van het Hof van Justitie dat geharmoniseerde productnormen deel uitmaken van het EU-rechtacquis wordt geanalyseerd.²² Veldt stelt dat er op papier verschillende wijzen bestaan ter legitimering of verantwoording van de ontwikkeling en vaststelling van geharmoniseerde productnormen, maar dat die wijzen in de praktijk slechts gering toepassing krijgen. Pijnpunt blijft met name de beperkte transparantie van de normen: ze worden beschermd door het copyright van hun opstellers en zijn derhalve niet vrijelijk toegankelijk voor een onderneming of burger.

Een en ander staat echter niet eraan in de weg dat de burgerlijke rechter geharmoniseerde productnormen als omstandigheid of gezichtspunt gebruikt om een privaatrechtelijke open norm in een concreet geschil gestalte te geven. Die privaatrechtelijke normstelling is het terrein van de nationale burgerlijke rechter. Welke randwaarden hanteert die rechter zoal als hij geharmoniseerde productnormen betreft in de vaststelling van de privaatrechtelijke open norm? Hoofdstuk 5 kadert deze hamvraag in door te wijzen op de verschillende en deels autonome rol die het privaatrecht ten opzichte van publiekrechtelijke normen speelt. Het contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht is namelijk in eerste lijn gericht op het herstel van de beschermde, maar geschonden belangen van een benadeelde partij. Aldus complementeert het privaatrecht het Europese productveiligheidsrecht, dat is gericht op het creëren van een hoog en gelijkwaardig beschermingsniveau

18. HvJ EU 27 oktober 2016, C-613/14, ECLI:EU:C:2016:821 (James Elliott Construction Ltd/Irish Asphalt Ltd).

19. Zie voor een recente duiding door de Hoge Raad van deze onderwerpen voor aansprakelijkheid wegens het gebruik van ongeschikte medische hulpzaken voor artsen: HR 19 juni 2020, ECLI:NL:HR:2020:1082 (Stichting St. Radboud UMC/X) en HR 19 juni 2020, ECLI:NL:HR:2020:1090 (X/Stichting Jeroen Bosch Ziekenhuis).

20. J.B.M. Vranken, Niets in het recht is blijvend, behalve verandering. Een onderzoek naar de betekenis en grenzen van nieuwe vormen van private regelgeving in het privaatrecht, WPNR 2004, afl. 6560, p. 1-13. Tevens verschenen in J.B.M. Vranken, Mr. C. Asser’s Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Algemeen deel. Een vervolg, Deventer: Kluwer 2005, nrs. 70-94.

21. Zie over dat laatste onderwerp tevens P.W.J. Verbruggen, Civiele aansprakelijkheid voor private normstelling, RMThemis 2020, afl. 1, p. 18-29.

22. HvJ EU 27 oktober 2016, C-613/14, ECLI:EU:C:2016:821 (James Elliott Construction Ltd/Irish Asphalt Ltd).

voor gebruikers van producten door eisen te stellen aan het aanbieden en op de markt plaatsen van producten.

Deze verhandeling vormt de opmaat voor Veldts analyse van de wijze waarop de burgerlijke rechter door middel van productnormen contractuele (hoofdstuk 6) en buitencontractuele open normen (hoofdstuk 7) invult. De geanalyseerde feitenrechtspraak is bijzonder kleurrijk en divers. Veldt behandelt voor het contractenrecht legio uitspraken uit vooral het aanbestedings-, bouw-, huur-, koop- en verzekeringsrecht, terwijl voor het aansprakelijkheidsrecht de uitspraken met name zien op het productaansprakelijkheidsrecht, de reguliere onrechtmatige daad, misleidende en vergelijkende reclame, en oneerlijke handelspraktijken. Voor ieder deelterrein laat Veldt in groot detail zien hoe feitenrechters betekenis toekennen aan geharmoniseerde productnormen, wettelijke producteisen of andere normalisatienormen, door ze van toepassing te verklaren op de relevante rechtsverhouding en ze te gebruiken ter invulling van de toepasselijke privaatrechtelijke open normen. Regelmatig worden de inzichten verrijkt met inzichten uit buitenlandse rechtsstelsels, Duitsland en Engeland in het bijzonder.

5 Bevindingen

De inzichten uit deze rechtsspraakanalyse komen samen in hoofdstuk 8. Ik benoem een drietal originele bevindingen. Ten eerste toont de analyse in algemene zin aan dat een schending van een toepasselijke productnorm niet een-op-een een privaatrechtelijke open norm invult. Die schending is doorgaans een argument ter onderbouwing van aansprakelijkheid in contractuele of buitencontractuele verhoudingen en slechts zelden een doorslaggevend argument. De navolging van een productnorm verschaft daarentegen geen vrijbrief voor aansprakelijkheid. Deze vaststelling dient te worden verklaard aan de hand van de reeds benoemde complementaire rol die het privaatrecht als normerend regelsysteem inneemt ten opzichte van het publiekrecht. Ten tweede wijst de analyse uit dat het partijdebat een belangrijke factor vormt in de toekenning van betekenis aan productnormen door de burgerlijke rechter. Partijen of een deskundige kunnen wijzen op de toepasselijkheid van een norm. Het blijkt dat een gebrek aan juridische binding van partijen aan de productnorm dan regelmatig niet in de weg staat aan de rechterlijke toepassing van de norm bij de invulling van een privaatrechtelijke open norm.

Ten derde blijkt dat hoe de rechter productnormen inpast in de diverse bestaande open normen van het privaatrecht erg intuïtief is. Feitenrechters hechten, mede onder invloed van het partijdebat, eventuele verklaringen van de (gerechts)deskundige en de betreffende technische complexiteit, minder waarde aan formele, procedurele aspecten van de totstandkoming van de productnormen. De gezichtspunten die Veldt formuleert voor de rechter om te beoordelen of een productnorm een privaatrechtelijke open norm kan invullen, zijn dan ook veel meer gericht op de aard, inhoud en strekking van de productnorm, de technische en wetenschappelijke kennis ver-

disconteerd in de productnorm, en haar verhouding met het wettelijke kader.²³ Zo wil zij de rechter bewegen om meer van het materiële, personele en temporele toepassingsbereik van de productnorm in kaart te brengen, zodat hij vervolgens beter kan beoordelen wie van de partijen op basis van de betrokken productnorm wat precies van de ander mag verwachten.

Veldt rondt af met een pleidooi voor een kritische discussie in rechte over productnormen door partijen, deskundigen en de rechter. Via het partijdebat kan de kenbaarheid van en informatieachterstand over de technische aspecten van een productnorm worden weggenomen, althans worden verminderd. Op basis van dat debat kan de rechter voorts beter beoordelen, alsmede uitdrukkelijker motiveren, waarom productnormen wel of niet relevant zijn bij de invulling van privaatrechtelijke open normen.²⁴ De in de internationale literatuur geformuleerde schrikbeelden van onkundige burgerlijke rechters die technische productnormen gaan herzien, of het idee dat het privaatrecht onnodig divergeert van Europese productnormen, wijst Veldt terecht af als onjuist.

6 Discussie en besluit

Het proefschrift laat een bijzonder compleet en gedetailleerd beeld zien van de mogelijke wijzen waarop Europese geharmoniseerde productnormen vervlecht (kunnen) raken met privaatrechtelijke open normen. Veldt is grondig in haar behandeling van die vervlechting en slaagt erin een heldere koppeling te maken tussen de productnormen en diverse klassieke leerstukken uit het privaatrecht. In het maken van die koppeling in de onderscheidenlijke hoofdstukken bouwt zij voort op diverse inzichten in de bestaande literatuur over de verhouding tussen enerzijds (internationale) wettelijke regels en vormen van alternatieve regulering (bijvoorbeeld gedragscodes en MVO-normen) en anderzijds open normen in het privaatrecht. Om een (nog) explicietere bijdrage te leveren aan de *state-of-the-art* over die verhouding, had in de conclusie nog gewezen kunnen worden op de inzichten die de uitgevoerde analyse specifiek hieraan toevoegt. In hoeverre bevestigt of ontkracht de analyse de bestaande opvattingen en rechterlijke praktijken over bijvoorbeeld de inpassing van direct werkende internationale mensenrechten, internationale *soft law*-instrumenten, of gedragscodes en MVO-normen? Wat maakt geharmoniseerde productnormen precies anders, en kunnen die onderscheidende kenmerken de verkregen resultaten verklaren wanneer die worden afgezet tegen de bestaande opvattingen?

23. Zie voor vergelijkbare inzichten tevens P.W.J. Verbruggen, In tijden van verandering. Over de relatie tussen het privaatrecht en private regelgeving, WPNR 2019, afl. 7242, p. 447-449 en K.J.O. Jansen, Verkeersopvattingen en private regelgeving. Over maatschappelijke opvattingen als bron van ongeschreven privaatrecht, NTBR 2020/5, afl. 2, p. 26-41.

24. Dit punt krijgt navolging in: C.O. Hoekstra, Private regelgeving en haar invloed op de maatschappelijke betamelijkheid: een onderzoek naar de feitenrechtspraak, *AVeS* 2020/38, afl. 6, p. 230 en A.G. Castermans, De burger en de betamelijkheidsnorm. Over de grenzen aan het werken met betamelijkheidsnormen (preadvies Vereniging voor Aansprakelijkheids- en Schadevergoedingsrecht), te verschijnen.

Ook had de lezer wellicht meer inzicht willen krijgen in de wijze waarop de rechtspraakanalyse is opgezet en uitgevoerd. Die analyse beslaat een totaal van ruim tweehonderd uitspraken. Niet geheel duidelijk voor de lezer wordt hoe uitspraken zijn geselecteerd en op welke wijze de 'kwalitatieve' analyse van de beoordeling door de rechter vervolgens heeft plaatsgevonden. Wat is 'kwalitatief' precies in deze context? Niet alleen geharmoniseerde productnormen worden overigens betrokken in die analyse, ook rechtspraak over andere niet-geharmoniseerde normen, zoals kwaliteitsmanagementsstandaarden, zijn deel van de analyse. Dat roept de vraag op welke ratio er bestaat in de geanalyseerde uitspraken tussen de wel en niet geharmoniseerde normen. Ook is niet eenvoudig te achterhalen of en in hoeverre de rechterlijke inpassing van normalisatienormen varieert tussen contractuele en buitencontractuele verhoudingen.

Deze kanttekeningen in de marge mogen niet afdoen aan het mooie resultaat dat het proefschrift van Veldt is. De grote waarde van het proefschrift zit in de gedetailleerde wijze waarop het in kaart brengt hoe Europese geharmoniseerde productnormen van belang zijn voor de invulling van diverse contractuele en buitencontractuele normen, en de rechtsbescherming die gebruikers van producten en marktdeelnemers in de handelsketen aan die invulling kunnen ontleen. Met haar proefschrift vestigt Veldt haar naam op het brede terrein van het productveiligheids- en productaansprakelijkheidsrecht. Zowel academici als praktijkjuristen zullen uitkijken naar haar toekomstige werk op dit terrein.